

AZKUE ETA LEKEITIOKO KULTUR GIROA

*Jose Antonio Arana Martija,
euskaltzaina*

Ja gizaldi beteko kulturaren historia laburtu behar dut hemen, Lekeitio-koa hain zuzen. Resurreccion Maria Azkue da, izatez, hitzaldino honen ardatza, haren sormen lanak gogora ekarriz eta inguruan, haren jaioterrian, gertatutakoak gomutatuz. Ez da laburtze lana erraza izaten, baina agindutakoaren arabera, mugak jarri dizkidate eta, ahaleginduko naiz bildutako datuak laburbiltzen, bide batez aspergarri izan ez nadin zuen, entzuleon, mesedetan.

Azkue jatorriz eta jaiotzez lekeitiarra zela ez da dudarik. Joane Josepe Azkue Zalbidegoitia, zamudioztarra, Lekeitioko osagile izan zen urte askotan eta Maria Inazia Barrundia Atxabal lekeitiarrarekin ezkondu zen hemen, zeinetatik jaio zen Eusebio Maria Azkue Barrundia, poeta eta kantaria (1813-1873). Sehaskatik entzun zuen ba Resurreccionek euskara bizia eta musika ere, aitaren eta Alfonso anaia nagusiaren ahotsetan. Alfonso Maria hau Bermeon jaioa zen (1845-1894) eta Eusebioren beste bi alaba ere. Mundakan gero, itsaso gaitan irakasle jarraituz, beste hiru seme-alaba izan zituen Laureana Ozerin lehen emaztearekin, 1856an hil zen arte. Hurrengo urtean, Maria Karmen Aberasturirekin ezkondu, beste hiru seme-alaba izan zituen. Eta Lekeitiora irakasle lanpostuan jarraituz etorri zenean, 1863an hain zuzen, jaio zen gure Azkue Aberasturi jauna hurrengo urtean, eta beste hiru seme-alaba gazteagoak. Eusebio Maria poetak Lekeition izan zuen lehen semea Resurreccion Maria izan zen.

Etxeko aita-seme kantariak aipatu ditut eta badauka honek zerikusirik Lekeitioko kulturarekin. Euskal Herrian eraiki zen lehendabiziko Aristides Cavaille-Col famatuaren organoa Lekeition kokatu zen, Juan Maria Blas Altuna (1828-1868) organista zelarik. Organo eder honen inguruan izan ziren kantari, Andra Maria parrokian, Eusebio eta Alfonso aita-semeak. Resurreccionek ez zuen Altunarekin kantatu, 1864.eko abuztuaren 5ean jaiota, organista hil zenean lau urte baino ez zituelako. Baina bai hurrengo organistarekin, hots, Jokin Maria Belasko (1835-1918) lekeitiarrarekin, zeinekin musika ikasi zuten baita Jose Luis eta Buenaventura Zapirain musikari lekeitiarrek. Alfonso anaia eta Belasko organista izan zituen ba Azkue lehen musika maisuak. Parisen, Bruselan eta Kolonian goi mailako ikasketak egin baino lehen, ahaztu ezin duguna da 1883an etorri zela Lekeitioko notaritzara Bizente Goikoetxea Errasti

aramaioarra (1854-1916), Euskal Herrian izan dugun musikari puntarengoa eta honekin ere hobetuko zuela Azkuek musikagintza, hark Valladolideko katedralean, 1888an, kapera maisu lanpostua lehiaketan irabazi zuen arte. Bizente Goikoetxea Lekeitiora heldu zen urtean jaio zen hemen Alejandro Valdes Goikoetxea (1883-1956), haren loba, musikari ona benetan. Eta ezin ahaztu Lekeitioko musika bandaren zuzendaria izan zela (1915-1918) Feliziano Beobide Udakiola tolosarra. Gero etorriko dira Domingo San Sebastian, Iñaki Aretxabaleta eta beste, musikari lekeitiarrak. Denok Azkueren adiskide minak.

Kulturaren edozein arlotan izan zituen Azkuek lagunak, laguntzaileak, irakasle eta ikasleak. Historia da, behar bada, gutxien landu zuen arloa. Ez zaletasunaren faltaz, astiaren gabeziak baizik. Gaztaroan ibili zen Udaletxe-ko artxiboan, dokumentu batzuk kopiatuz, zeinen eskuizkribuak gordetzen diren Euskaltzaindiaren artxiboan. Ordurako ezagutzen zuen Antonio Cavanillas-ek argitaraturiko *Lequeitio en 1857* liburua. Gero irakurri zuen 1911n Pio Barojak kaleratu zuen *Las inquietudes de Shanti Andia*, Jon Etxaidek 1959an euskarara itzulia. Eleberri honetan agertzen den Luzaro herria Lekeitio da. Azkuek berak egindako *Ortzuri* operan Mendiri herrian gertatutakoak musikatzen ditu; eta herri hori, berak dioskunez, Lekeitio da. Historiaurrea eta arkeologia ere gogokoak zituen, haren lan askotan ikusten denez. Eta zelan ez Lumentxako koba, 1921.eko abuztuaren 12an Barandiarenek aurkitu zuena, Azkue Lekeitioan oportetan zegoela. Historiako datuak ugari ematen dizkigu haren edozein motako lanetan. Bat aipatzearren, Amancio Urriolabeitiak idatzitako "El escudo de Lekeitio" (*Euzkerea*, 1932-33) iker lanean Azkue hurbil izan zuen. Lekeitiorekin zerikusirik daukan datu historiko hau ere ematen digu Eusebio Erkiagak: Zita enperatrizaren aitortle izan zela Azkue uda batez, bederen.

Azkueren jaiotzaren mendeurrena ospatzeko bi sari iragarri zituen Lekeitio udalak 1964an. Irabazleak: Koldo Mitxelena eta Juan Thalamas Labandibar. Erreteriarren lan saritua honako hau: *Estudio sobre las fuentes del Diccionario de Azkue*; eta irundarrarena: *La mentalidad popular vasca según R. M. de Azkue*. Euskal kulturaren beste arlo batzuk ikertu eta landu bazituen gure lekeitiarrak, saritutako bi lanak zuzen-zuzen doaz bi lan garrantzitsu aztertzerara: *Hiztegia eta Euskalerrriaren Yakintza*, Azkueren bizitako lehen eta azken lan handiak, hain zuzen. Nolabait euskara eta folklorea. Hogei urtekin, 1884an, hasi omen zen Azkue, berak dioskunez, tarteka-marteka datuak biltzen, gero bizitza luze ugarian garatuko zituenak. Baina ezinezkoa da gaur eta hemen bilakatu zuen oihanean sartu; nahiko izango da —eta hori da hitzaldiño honen helburua— Lekeitioko lorategitxoari begirada ematea.

Euskara. Bilboko Euskal Katedra irabazi zuenean aurkeztu zuen Salamanca 1888.eko martxoaren 27an idatzi zuen euskarazko lehen lana, "Gran kanton arrantsaleak", Lekeitioko inguruko itsasoa 1840 urtean gertatutakoa edesten díguna, zeinen originala E. S. Dodgsonen Parisko Bibliothèque Na-

tional-era eraman zuena eta faksimilaturik *Euskera* aldizkarian argitaratu zuena (1988, 2, 379-389). “Peru Matraka ta Pedranton” da bigarren idazkia, *La Abeja* aldizkarian argitaratu zuena (1889-1890). Katedrako ikasleentzat prestatu zuen *Euskal Izkindea* ere Lekeition ernaldua da (1891) zeinetan aitortzen duen “neure ama maitea, bere ez-iakinean, izan dai nire ikaslerik onena” eta ordurako Maria Karmen Aberasturik, nahiz eta mundakarra izan, Lekeition, lekeitiarra eginez, hogeita hamar urte zeramatzan. Baina euskarazko lanik luzeena, liburu neurrikoa, *Bein da betiko* dugu (1893), orduan Lekeition egiten zen euskara ezagutzeko eredia, ezkerreko orrialdeetan bizkaieraz idatzia baitago eta eskuinekoetan “lekeitiarrez”. Eusebio Mª Azkue aitaren olerkiak biiltzen dituen *Parnasorako bidea* argitaratzen duenean semeak (1896), Lekeition 1860an kantatzen zen Gabon Kanta edo bilantziko bat ematen digu. *Euskalzale* aldizkarian ere (1887-1889) zenbat Lekeitioko kanta, ipuin, gertaera eta abar Lekeitiokoak eta “lekeitiarrez”. *Hiztegian, Morfologian, Euskalerriko Yakintzan* zenbat eta zenbat Lekeitioko berbak, hizkuntzaren erabilerak, atsotitzak, ekanduak, eta abar ematen dizkigunak kontaezinak dira. Azkenik, Erizkizundi irukoitza dela eta, Lekeitioko euskara ikertzeko jaso zituen erantzunak 64 urteko Gregorio Ajubitak eta 37 urteko Florentino Etxeberriak eman zizkioten. Hara hor Lekeitioko euskara Azkuerengan bildua. Badaude, jakina, beste euskal idazle batzuk Lekeition; baina horren berri Andres Urrutia euskaltzainak eman-gu digu hurrengo berbalditxoan.

Folklorea. Labur arituko naiz gai honetaz ere, nahiz eta Azkuek ikerketan arlo honetan lan oparoa egin. *Euskalerraren Yakintza* izenburuztat daukaten lau tomoak, *Euskalzale* aldizkaria, hainbat idazlan solte eta herri kantuei dagokionetik *Cancionero Popular Vasco* begiratzea beharrezko dugu. Baina altxor guzti honetatik, zuoi Lekeitiokoak aukeratuta eman behar dizkizuet.

Dantza. Bi dantza berezi ezagutzen dira aspaldidanik Lekeition:

1. *Kaxarranka*. Juan Irigoienek (RIEV, 1927) 1607an dokumentatuta dagoela dantza hau diosku. Azkuek ez du izen hori erabiltzen, San Pedroren zortzikoa baizik (*Cancionero*, 286 zb.) eta doinua ematen digu. Jesus Guridik *Hamar euskal melodiak* orkestrarako obran erabiltzen du doinu hau, VIII. atalean, “Danza” deituz.

2. *Neska dantzea*. Hala deitzen dio Azkuek eta dantzatzeko “Doniennetako zortzikoa” ematen digu (*Euskalzale*, 1897). E. Erkiagak, ostera, *Andra-aurreskua* deitzen dio San Juan egunean, Eguzki Jaian, neskatzek egiten duten dantzari.

Kantak. Milaka kanta bildu zituen Azkuek Euskal Herrian eta hauetatik mila baino gehiago argitaratu. Lekeition bildutakoak hogeita hamarretik gorakoak dira. Nork kantatu zizkion (eta zenbat) aipatuko dut orain: Maria Inazkia Aboitiz (1), Guillerma Akarregi (2), Juan Maria Altuna (1) Eusebio Ma Azkue (1), Maria Karmen Aberasturi (4), Alfonso Azkue (1), Aurora Azkue (2), Diana Azkue (1), Crisostoma Bengoetxea (13), Jose Luzio Etxeberria (1), Ur-

sula Torre (1), Luzia Zabala (7). Berak ere jaso zituen zuzenenan txistularien doinuak. Eta argitaraturikoen artean badaude dantzarako diren kantikak: mahai-ganekoak (almute dantzak Nafarroan) haur dantzak, eta abar. Zehaztasun gehiago nahi edo behar duenak Azkueren Kantutegira jo beharko du eta gauza bitxiak aurkituko ditu.

Bestelakoak. Ezin ditut aipatu barik utzi, labur baino ez bada ere, *Euskal ezkontza*, abuztuaren 6an Gora-Buru elkarteak antolatzen duena, eta San Antolinetako *Antzarrak*.

Amaitzera noa. Azkuek asko maite zuela bere jaioterria denok dakizue, eta harro sentitzen zela lekeitiarra izateaz. Abuztuaren 5ean, jaiotza eguna ospatuz, hasten zituen oporrak, beti Lekeition, inoiz hutsik egin barik. Dakizue-nez, 1951.eko urriaren 22an, iluntzean, lana amaitu ondoren Ibaizabal erreke-ra erori zen eta hesteritisekin azaroaren 9an hil. Duela berrogeita hamar urte. Salbatzera joan zitzaion Fernando Voz Peñari esan omen zion: "Ken, ken; uger egiten badakit, Lekeitiokoa naiz eta". Jaio zenetik hil arte, Azkue lekeitiarra.